

Nadsmyslová bytost člověka

Jan Dostal

Vážení přátelé,

začnu vzpomínkou z dávných let. Bylo mi tehdy asi 10 let a chodil jsem do 1. třídy gymnázia. Měli jsme přírodopis, profesor mě vyvolal k tabuli a zeptal se (žákům na gymnáziu se tehdy vyvalo): "Co víte o kočce domácí?" Byl jsem městské dítě, ale kočky jsem přesto už častěji pozoroval. Věděl jsem, jak se dovedou lísat, jak dovedou obírat rybí kosti, jak vylizují misku s mlékem, jak si zahrávají s lapenou myší nebo s klubíčkem, jak, když je hladíme, dovedou příst a jak se pod rukou zahřívají, jak dovedou mrzutě hrbít hřbet, nebo bleskurychle seknout a škrábnout, jak dovedou pružně skákat. Nevěděl jsem tehdy ještě, jak dovedou v lačném napětí nehybně sledovat poskakujícího ptáčka a přitom vydávat podivné krvežíznivé mručení, aby naráz střelovitě vyrazily proti němu. Také jsem ještě nevěděl, jaké plačtivé zvuky vyřázejí kocouři na námluvách.

Jenže i kdybych to byl věděl, to všechno by mi tehdy nebylo bývalo nic platné. Mým úkolem totiž bylo referovat text učebnice, to jest popsat tělo kočky. Já jsem se to nenaučil, neuměl jsem to a dostal jsem takzvanou "kouli". Umět přírodopis znamenalo jenom jediné: umět odříkat popis nehybného, například vycpaného zvířete. Nic jiného jsme se ani později na gymnáziu o kočce domácí už nedozvěděli. Nahlédnete-li do dnešních učebnic, zjistíte, jak málo se změnilo. Ani dnes se děti nic nedozvědí o životě zvířat, o tom, co všechno dovedou, co je těší nebo trápí. V podstatě jde zase jenom o srovnávací anatomii, tedy o popisy nehybných zvířecích těl. A neprosadili sa waldorfská pedagogika, asi se zase celá jedna další generace bude učit tímto způsobem, ne o živých, nýbrž jenom o mrtvých, znehybnělých zvířatech.

A co se dítě dozví ve škole o člověku? Nic než stručný výtah z anatomie lidského těla, tedy popis toho, co je vidět i při pitvě. Jako by člověk nebyl nic než ztuhlá vosková figurína! Jako by se ani v zásadě nelišil od chytře vyrobeného mechanického modelu svého těla! Ale cožpak to, co v určité chvíli z člověka vidíme, je člověk? Živou bytost není možné vystihnout popisem jejího okamžitého stavu. Její podstata tkví v tom, že se pohybuje, vyvíjí a mění. A přece všechno běžné, i lékařské i psychologické uvažování o člověku vychází zásadně z jednorázové představy lidského těla, tedy z té nehybné voskové figuríny. Jaká že je podle těchto názorů podstata lidského duševního života? Odpověď je prostá: Vezměte člověka-figurínu, přerušte některé nervové vedení, a hle: člověk najednou už nevidí, nebo neslyší, nebo přestane mluvit, nebo nemůže hýbat tou nebo onou částí těla. Takže podstata duševního života je odhalena: původcem duševního života jsou - nervy. Kolik lidí tomu věří! Jako by nevěděli, že když houslistovi přestřihneme struny, také už nemůže pokračovat ve hře - a přece nikdo proto neususuzuje, že tvůrcem hudby jsou struny! Člověk je živá bytost, ne vosková figurína. A chci-li dojít k platným poznatkům o něm, musím mít před očima celý jeho vývoj od narození až do smrti. A jakmile si představím průběh tohoto vývoje, postupné proměny lidského bytí, začnu i o

duševním životě uvažovat jinak. Souvislost duševního života s tělesným, tedy s nervovou soustavou, pojednou ztratí svou sugestivní přesvědčivost.

Představme si vývoj dítěte až do dospělosti. Jeho tělesné orgány se teprve dotvářejí, zejména například mozek. A zdá se, že i duševní život se vyvíjí souběžně s tělesným. Jenom krok za krokem získává dítě schopnost, aby se orientovalo ve světě. Jistě. Ale pak se tělesný vývoj zastaví, ukončí, člověk je dospělý. Přestává se proto i duševně vyvíjet? Víme ze zkušenosti, že ne: pokud chce, může se vyvíjet pořád dál, může se zdokonalovat, vnitřně prohlubovat stále více. Jaký si tady máme představovat vztah mezi hotovou nervovou soustavou a vyvíjejícím se duševním životem? Ale jděme dále. Člověk zestárne, jeho organismus pomalu chátrá, podléhá degeneraci. Týká se to i duševního života? Zase vidíme, že uvedené tělesné děje mají do jisté míry odlesk i v poklesu duševních schopností: paměť slábně, ztrácí se vnímavost, pohotovost reakcí, rychlá orientace. Ale čím to, že se v rozpadajícím se organismu přesto udržuje to nejcennější z duševního života - životní moudrost, jíž si člověk vydobyl? A že se může dokonce stále zvětšovat? Vidíme, že vztah mezi tělesným a duševním životem se nám přestává jevit jako něco samozřejmého. Ale vraťme se znova do období dětství a pozorujme průběh vývoje trochu podrobněji. Dítě se narodí a projevuje pak v prvních letech života neslýchanou schopnost napodobování. Učí se chodit, tak jak to vidí u dospělých, učí se mluvit, jak to od nich slyší. Snaží se napodobit všechny činnosti dospělých. Ale je zajímavé, že po 7., 8. roce života této schopnosti ubývá, pomalu mizí. Jak to? Mizí snad něco i v jeho nervové soustavě? Nikoli. Ta se do 7., 8. roku stále zdokonaluje a pak si uchovává vývojový stupeň, jehož dosáhla. Jak to, že mizí pud nápodoby?

Říká se, že kolem 8. roku se dovršuje vývoj mozku. Dosaženým stupněm, tak se konstatuje, je určena budoucí inteligence člověka (Rozumějme: inteligence ne v tom chybném českém významu "vzdělání", nýbrž v původním: vnímavost, chápavost.) Tady můžeme skutečně pozorovat určitou shodu tělesného a duševního vývoje. Jenomže: teprve o dalších 6 - 7 let později se objevuje schopnost, nijak nesignalizovaná vývojem mozku: schopnost samostatného logického úsudku. Teprve v době puberty se může mladý člověk sám orientovat ve světě, vlastním, samostatným myšlením. A tuto schopnost potom může správně orientovaná výchova - například na waldorfských školách - rozvíjet a vést postupně ke stále větší jistotě, pronikavosti, pružnosti, soudnosti. Aniz můžeme předpokládat, že by v té době ještě docházelo ke změnám ve struktuře mozku. To je několik námátkou vybraných skutečností z vývojové psychologie, které naznačují, že lidský život není určován pouze vývojem fyzického organismu, že zde zasahuje zákonitě ještě cosi jiného. Co? Tady nám přichází vstříc anthroposofie se svou odpovědí, s učením o nadmyslové bytosti člověka. O vyšších, zevně neviditelných člancích lidské bytosti, jejichž vývoj probíhá po narození v jiných rytmech, v jiných časových periodách než vývoj fyzického těla. Právě v období výměny zubů (v 6, 7 letech) a v období puberty (v 13., 14., 15. roce) dochází k zásadním změnám v konfiguraci těchto článků, a tyto změny mohou vysvětlit i proměny v duševním životě dětí, jež nemají viditelné odůvodnění ve vývoji nervové soustavy. Když se člověk poprvé setkává s touto anthroposofickou představou o nadmyslové části lidské bytosti, může ho napadnout myšlenka, jíž jako by se chtěl bránit proti podobným poznatkům, vyplývajícím z nadmyslového - tedy jemu samému nepřístupného - pozorování světa. Tuto myšlenku by bylo možné vyjádřit asi takto: Co je mi platné uvažovat o nadmyslových člancích člověka, když si beztak nebudu moci nikdy ověřit, zdali existují nebo ne?" Je důležité si od začátku ujasnit, že tomu tak není. Není pravda, že se nemůžeme přesvědčit o pravdivosti

údajů duchovného poznání. K tomu není třeba, abychom byli sami jasnozřiví (i když i k rozvoji takovýchto schopností poskytuje anthroposofie podrobný návod).

Podívejte: většina z nás jistě nepochybuje, že existuje pevnina zvaná Amerika, ačkoli ji nikdy na vlastní oči neviděla, ačkoli ji vlastníma rukama neohmatala. Na základě čeho jsme přesvědčeni, že existuje Amerika? Protože to všichni říkají? To by neměl být rozhodující důvod. Ten je jiný. Z Ameriky k nám přicházejí lidé, zboží, pošta. Od nás do Ameriky putují lidé, zboží, pošta. Kdybychom předpokládali, že Amerika není, přestalo by dění kolem nás být srozumitelné, logické. Souvislost věcí a dějů je to, co nás přesvědčuje o existenci Ameriky. Podobně je to i s vyššími články lidské bytosti. Nechtějme, aby se nám jejich existence prokázala jednorázovým experimentem. Vezměme, co o tom říká Steiner, jako pracovní hypotézu a dívejme se kolem sebe, pozorujme život a ptejme se, zdali za pomoci těchto představ nezačínáme objevovat nové souvislosti, nově chápat sami sebe i ostatní lidi. Díky těmto poznatkům začne svět mít nový řád, novou harmonii. Věci nepochopitelné se začnou objasňovat. Ne ze dne na den, ani z týdne na týden. Ale zkusíme-li s těmito poznatky žít, snad zakusíme, že rozumíme světu i sobě stále lépe. To je jedna cesta, jak dojít k přesvědčení o těchto věcech.

Je ještě druhá cesta; to je cesta životní praxe, ověřování poznatků v praktické činnosti. Bez nauky o nadmyslových člancích lidské bytosti je nemyslitelná pedagogická práce na waldorfských školách. Pro ni Steiner rozpracoval ony základní poznatky, uložené v jeho hlavních spisech, do neslýchaných podrobností psychologických a metodických. Pedagog, vycházející z těchto impulsů, má možnost si denodenně ověřovat reálnou účinnost těchto poznatků, jejich podnětnost, jejich blahodárny vliv na třídu i jednotlivé děti. To je druhá cesta k tomu, aby se člověk mohl dříve nebo později cele přiznat k anthroposofické představě o lidské bytosti: její funkčnost, její použitelnost v praxi.

Člověk **má fyzické tělo**, říká anthroposofie. Toto tělo je součástí smyslového světa, je podrobena přírodním zákonům, o nichž mluví fyzika a chemie. Vyznačuje se neprostupností, podléhá tíži, je vodivé pro elektrinu, kyseliny je leptají. Ale toto tělo se vyznačuje i jistými projevy, které nemůžeme vysvětlit tímto druhem přírodních zákonů. Tyto projevy můžeme pozorovat, dokud tělo žije, ale pak, ve chvíli smrti, se náhle ztrácejí. Které jsou to projevy? Za prvé: tělo má jistou podobu, tvar. Když tuto podobu porušíme - když se poraníme, když si přivodíme zlomeninu - má tělo tendenci ji obnovit. Dále: tělo roste, s celou nekonečně složitou vzájemnou propojeností všech orgánů. Tělo má schopnost reprodukce, přenášení své podoby na potomky. Těmto - a dalším - projevům říkáme: projevy života. Co umožňuje tělu, aby si udržovalo podobu, aby rostlo, aby předávalo život dál? Anthroposofie odpovídá: je to první nadmyslový článek člověka, jeho životodárné čili oživující tělo.* Někdy se užívá i výrazu **tělo éterné**, přičemž označení "éter" nemá nic společného s někdejší hypotetickou fyzikální představou téhož jména. Jasnozřivému pohledu se toto tělo jeví jako světelný organismus pronikající naši fyzickou tělesnost. Éterné tělo řídí všechny životní procesy probíhající v našem těle - dýchání, hospodaření s teplem, přijímání potravy, vylučování, udržování tvarů, jejich růst i reprodukci (předávání života).

* Česká anthroposofická terminologie není bohužel jednotná. Berte, prosím, tento i další termíny jako prozatimní. Snad se v dohledné době podaří vypracovat jednotné názvosloví.

Podstatné pro všechny životní procesy je, že pozůstávají z ustavičných proměn, ať jde o život celého organismu, nebo o vznik, činnost a zánik jednotlivých buněk. I udržování naší tělesné podoby (a tvaru všech orgánů v našem těle) je souhrn nekonečného počtu životních dějů. Ani tvar našeho těla není nikdy nepohnutě stejný, ale během měsíců a let se v mnoha směrech viditelně mění. Kde jsou ty časy, kdy jsme byli štíhlí, bez vrásek, bez vystouplých žil, kdy jsme měli zuby a husté vlasy! Život je stálá proměna. A životní procesy nepochopíme, zaměříme-li pohled jenom na jejich určitou fázi - jako kdybychom popisovali vycpanou kočku - nýbrž jenom sledováním jejich celkového průběhu. Působnost éterného těla se odehrává cele v oblasti proměn, v oblasti rytmů, v oblasti času. Pro nás ve fyzickém světě je čas něco, co vlastně nevnímáme. Vidíme jenom jeho důsledky. Jistě: uvědomujeme si velmi citelně skutečnost, že nám před nosem ujel vlak; ale samo plynutí času je pro nás nevnimatelné. Žijeme jenom v přítomnosti, minulý okamžik už pro nás neexistuje. Ale v kosmické oblasti, z níž pochází éterné tělo, je tomu jinak: tam není základní skutečností prostor, nýbrž čas.

Ale právě toto nám přece jenom umožňuje, abychom i když nemáme dar jasnozření - prožili něco z reality našeho oživujícího těla. Dospějeme k tomu, když se nám podaří to, co normálně nedovedeme: sledovat souvislý běh času. Klasickou příležitostí k tomu dává například umění eurytmie. Vy víte, že eurytmie znázorňuje hlásky řeči určitými pohyby. Důležité přitom je, že se přitom jedná skutečně o pohyby, nikoli o pozice. Například hláska "A": roztažení paží. Nejde tu o výslednou fázi pohybu (o paže rozpjaté směrem vzhůru), ale o děj, o pohyb, jímž se paže od sebe vzdalují. Protože eurytmista musí stále sledovat své pohyby od začátku do konce, protože nesmí během pohybu zapomenout na jeho předchozí část, učí se vnímat souvislost časového dění a uvědomuje si čím dál zřetelněji i přítomnost svého éterného těla.

Eurytmie je umění ještě poměrně málo známé. Mnohem snazší přístup mají lidé k hudbě. I hudba je umění, které bychom vůbec nemohli prožívat, kdybychom předpokládali, že skutečná je jenom přítomnost, minulost že je neskutečná. Znili-li melodie a mámi ji přiměřeně sledovat, nemohu zapomínat její minulý průběh, musím mít stále ve vědomí její celkový obraz - jako něco, co se sice odvíjí v čase, ale co si přesto představuji jakoby v živé současnosti. Čas jako by se stával prostorem. Vnímám-li takto melodii, odehrává se mé prožívání nikoli v mém fyzickém, nýbrž v mém éterném těle. Rudolf Steiner dal dokonce konkrétní pokyny, jak si meditativním sledováním melodií, harmonií a rytmů hudby uvědomovat jednotlivé části éterného těla.

Naznačili jsme, jak v éterné oblasti čas není spojen s nenávratným zanikáním, ale minulost že tu je něco, co nepřestává existovat. To je myšlenka, která nám usnadní přístup k jednomu ze základních sdělení Rudolfa Steinera: že éterné tělo je uchovavatelem našich minulých zážitků, tvůrcem naší paměti. V každé vzpomínce se něco, co ve fyzickém světě už není, pro nás znova spojuje s naší přítomností. Naše vzpomínky jsou utkány ze substance našeho éterného těla. Z toho pak vyplývá další, velmi závažný poznatek. Co se odehrává s člověkem ve chvíli smrti? Tehdy se oddělí oživující tělo od fyzického, osamostatňuje se. S ním se osamostatňuje i nezměrný poklad našich vzpomínek. Naše vnitřní bytost už k nim nemusí přistupovat jenom prostřednictvím mozku, ale bezprostředně. A tak se ve chvíli smrti objevuje před člověkem velkolepé tabló celého jeho uplynulého života, i se všemi dávno zapomenutými zážitky. Nositelem tohoto tabló je uvolněné éterné tělo. Pohled takto před člověkem rozestřený mu umožňuje první posmrtný odhad, jaká byla objektivní hodnota vlastního života. Minulost se zde stává znova přítomností. Je to první

posmrtná konfrontace s pravdou o sobě, nebo, chceme-li, první instance posmrtného soudu. - Toto tabló se pak během několika dní rozplývá, tak jako se rozplývá samo éterné tělo v okolním éterném světě. Zdrželi jsme se trochu déle u prvního nadmyslového článku člověka. Pokusíme se nyní načrtnout velmi stručně celek lidské nadmyslové bytosti.

Děje probíhající v lidském fyzickém nebo éterném těle jsou děje, které je možné - aspoň v zásadě - pozorovat zvenčí, ať už fyzickými smysly, nebo přístroji, nebo - u éterného těla - orgány jasnozření. U zážitků, jimž říkáme duševní, tomu tak není. Představme si, že cítíme radost, nebo hněv, neb že máme třeba jen prostý vjem červené barvy. Každý takový zážitek je něco ryze vnitřního, ryze našeho. Nikdo jiný nemůže pozorovat tento náš zážitek, ani nemůže cítit (spolu s námi) tuto naši radost, tento náš hněv, mít náš vjem červené barvy. Z výrazu tváře může, pravda, usoudit, že se radujeme nebo hněváme. Složitými fyzikálními aparáty by snad bylo možné zaznamenat, jakou barvu vnímáme. Ale samotný vjem je něco, co nelze zaznamenávat. To platí i pro jasnovidné pozorování člověka. Jasnovidec může pozorovat nadmyslovou část člověka jako duševně-duchový oblak kolem fyzického těla, takzvanou auru. Může v ní sledovat změny, které vyjadřují, že se raduje, že se hněvá, že něco vnímá. Ale ani jasnovidec nemůže vklouznout do našeho nitra tak, aby prožíval naši radost, náš hněv, náš vjem červené. Tyto duševní zážitky představují děje úplně jiného řádu než jsou děje fyzického nebo éterného těla. Proto je třeba mluvit o lidské duševní bytosti, která je sice spjata mnohonásobnými svazky s fyzickým i éterným tělem, ale kterou z těchto obou není možné nijakým způsobem odvodit.

Duše je jiné podstaty než tělo. Anthroposofie ovšem mluví i o té skryté oblasti v člověku, kde se éterná a duševní bytost spojují, kde přece - do jisté míry - jedna přechází do druhé, jako kapalina může přecházet v páru a pára v kapalinu. Vezměme například to, čemu říkáme "vlastnosti" člověka. Člověk může být lakomý. Představa peněz v něm vyvolává lačnou touhu. Toto hnutí touhy je typický duševní zážitek, jak jsme o něm mluvili. Nikdo druhý nemůže spoluprožívat tuto touhu, ani jasnovidec, který se o ní dovídá z dějů v lidské auře. Ale co je to "lakomství", "hrabivost"? To je přece něco, co člověk sám obyčejně neprožívá, o čem neví, co bude dokonce zapírat. Kdopak by o sobě přiznal, že je lakomec? Lakomství je něco, co se samo nevyskytuje v lidském vědomí. Je to podvědomé podhoubí, z něhož vyrůstají jednotlivé záchvěvy touhy po penězích. Taková vlastnost dokonce může přicházet k člověku zvenčí. Může být dědičná. Může být vštípena výchovou z dětství. Je to na jedné straně skutečnost vnitřního života, ale je na přechodu mezi životními procesy s duševními zážitky. Člověk ji neprožívá jako vnitřní hnutí, a přece k němu patří. Rudolf Steiner mluví o takzvaném duševním těle, které sice souvisí s duševním životem, ale je pro vnitřní bytost člověka přece jenom něčím vnějším; odtud název "tělo". V tomto "těle" jsou soustředěny ty duševní jevy, které nemají ryze vnitřní ráz, ale trvale se v člověku uplatňují. - Tak dospíváme ke třem tělesným článkům člověka: tělo fyzické, éterné, duševní.

Ani sama duše, ona ryze vnitřní složka člověka, není nic jednolitého. Rudolf Steiner mluví o třech duševních člancích (české termíny jsou opět pouze prozatímní): o duši pocitové neboli vjemové, o duši rozumové a o duši uvědomující. Duše rozumová umožňuje vnitřní činnost myšlenkovou. Duše uvědomující uschopňuje člověka, aby si byl vědom sám sebe jako samostatné bytosti. Zdůraznili jsme, že duševní živel v člověku je něco niterného, něco vpravdě subjektivního. Je spjat s tím, čemu říkáme naše "já", s tím, co si můžeme uvědomit právě v duši uvědomující. Ale toto já, zjevující se v duši, pochází z jiného světa než z duševního. Poznáme to už

podle toho, že má schopnost aktivně myslet. Myšlením se povznášíme nad subjektivní prožívání a spojujeme se s objektivními souvislostmi světa. Myšlením například poznáváme, že něco je "příčina", něco "následek". Tento objektivní řád světa, skrytý smyslům, ale uchopitelný myšlenkami, nazývá Steiner řádem duchovým. I když člověk ve svém myšlení postihuje jenom stín duchové skutečnosti, přece je každá, i ta nejpřimitivnější myšlenka výpůjčkou z duchového světa. O něco zřetelněji než při tvorbě myšlenek nás spojuje naše já s říší ducha tehdy, když nám vnuká morální zásady, morální ideály. Vědomí, že něco je dobré, něco zlé, nepochází ze světa smyslů, ani z niterných duševních zážitků, ale je svědectvím o tom, že jsme spjati s říší ducha. Obojí, vědomí "pravdy" i vědomí "dobra", se sice zažehuje v nejvyšším duševním článku, v duši uvědomující, ale tímto vědomím "pravdy" nebo "dobra" se spojujeme s duchem, s oblastí nepomíjivého bytí.

Tělesnou bytost nám darovala příroda. Ale teprve v běhu svých pozemských životů si člověk zvolna buduje svou bytost duchovou; buduje ji z toho, co natrvalo vtělil do svého já ze světa věčné pravdy a věčného dobra. Tato duchová bytost je v nás zatím ve stavu zárodečném, mnohem nedokonalejším než naše tělo. Je to příslib, jehož realizace je ještě vzdálená. Je to spíše naše budoucnost než přítomnost. A přece i v této zárodečné duchové složce rozlišuje Steiner opět tři články (jejichž bližší charakteristiku dnes pomineme). V češtině je obvykle označujeme termíny manas, budhi, atman. Tak mluví anthroposofie celkem o devíti člancích člověka - třech tělesných, třech duševních a třech duchových. Přitom 3. a 4. článek - duševní tělo a duši pocitovou - je možné v mnoha souvislostech pro zjednodušení považovat za článek jeden, nazývaný pak obvykle tělo astrální. Musíme mít při tom na paměti, že v nadmyslové oblasti nejsou věci tak jednoznačně ohraničeny jako v tuhé oblasti fyzického světa. A protože duše rozumová a uvědomující jsou přímým výrazem činnosti lidského já, můžeme je - zase poněkud zjednodušeně - také spojit pod jeden jediný název "já", i když toto já je především podivuhodnou duchovou jiskrou v nás. Tak dojdeme k často citované sedmičlenné podobě člověka:

1. Tělo fyzické
2. Tělo éterné
3. Tělo astrální
4. Já
5. Manas
6. Budhi
7. Atman

Přitom platí: čím vyšší článek, tím je i méně dokonalý.

Tak chápe anthroposofie člověka nikoli jako bytost pouze fyzickou, ale především nadmyslovou, tak jak o ní mluví i Otakar Březina:

Ve vášni díla nezřeli jste
krásu tváří bratrských
a oblak zářící,
jenž zahaluje tělo člověka.

Tady by ovšem někoho mohla napadnout námitka asi takováto: "Dejme tomu, že toto rozčlenění člověka je správné. Ale nebylo by možné člověka rozanalyzovat - z trochu jiných hledisek - do úplně jiných složek? Co z toho budu mít, když si

zapamatuji právě těchto 9 škatulek? Není moudřejší se spokojit jenom s tím základním členěním na tělo, duši a ducha?" Ano, z hlediska abstraktního přemítání o člověku je možné takto uvažovat. Ale anthroposofii nejde o abstrakce, o teoretické úvahy, nýbrž o co nejpronikavější uchopení reality. Uvedené články člověka nejsou výsledkem učené spekulace, ale výsledkem jasnozření. Kdo je s to vidět onu takzvanou lidskou auru, vidí, že aura má právě ony uvedené složky, a to zřetelně odlišené. Nejde tedy o samoučelné třídění, ale o popis realit, které se liší asi právě tak jako sedm různých barev duhy. A protože tomu tak je, může se toto členění stát klíčem pro nové chápání celé řady dalších souvislostí. Uvedme v náznaku aspoň několik takových souvislostí.

První takovou oblastí jsou otázky vývojové psychologie. Tedy právě ty otázky, o nichž jsme se zmínili na začátku. Čím to je, že duševní a tělesný vývoj dítěte nepostupují ruku v ruce? Odpověď: Protože jednotlivé články lidské bytosti se nespojují s pozemským světem, čili neinkarnují se, současně. V prvních letech, až do výměny zubů, se dotváří především fyzická tělesnost. V další etapě, až do pohlavní dospělosti, se plně inkarnuje organismus životních sil. A teprve potom se začíná plně na zemi projevovat svébytná duševní bytost mladého člověka, tedy jeho astrální tělo. Obdobně je tomu ve stáří. Typické projevy stáří vyplývají z toho, že astrální tělo a já se už začínají odpoutávat od fyzického těla. Proto spojitost s fyzickým mozkiem už často nebývá tak dokonalá, tak pružná jako dříve. Ale to, čeho si člověk vydobyl nezávisle na fyzickém mozku, jenom individuální vnitřní aktivitou, tedy zejména takzvaná životní moudrost, to zůstává zachováno.

Obdobně jako se v lidském životě jednotlivé články člověka inkarnují jenom postupně, je tomu i v dějinách. Zde anthroposofie vrhá naprosto netušené světlo na dějinné souvislosti. Člověk nevstupuje do dějin jako hotová bytost, se všemi dnešními předpoklady. Veliká dějinná období postupně dotvářejí jeho jednotlivé články, od nižších k vyšším. Například v době starého Egypta se rozvíjela především nejnižší část duše, duše vjemová. Tehdy se v člověku ještě neuplatňovala duše rozumová. Jistě, i egyptské literární památky jsou prostoupeny myšlenkami. Jak je to možné? Jedině tím, že myšlenky tehdy ještě nebyly výsledkem vnitřní myšlenkové aktivity v dnešním smyslu. Egyptan vnímal svět, vnímal jej dokonce zčásti i jasnozřivě, ale s těmito vjemy mu proudily zároveň do duše i myšlenky. Byly to tedy myšlenky vnímané, do jisté míry inspirované, částečně se prolínající se splývavými mýtickými obrazy tehdejšího jasnozření. Vímeli toto, pochopíme, proč je charakter egyptských myšlenek tak velice odlišný od našich.

Doba starého Řecka sloužila rozvoji prostředního duševního článku, duše rozumové. Proto tehdy vzniká filozofie, přemýšlení o světě, a zvolna nahrazuje obrazy dávných mýtů. Věk duše rozumové pak pokračuje ještě dále až skoro do konce středověku. Je jeho vrcholným výtvozem jsou křišťálově čiré abstraktní myšlenky scholastické filozofie.

Přibližně od počátku 15. století pak nadchází další dějinná epocha, věk duše uvědomující. Vynořuje se před námi obraz Jan Husa, jak stojí před koncilem. "Odvolej," žádají kardinálové. "Jsem ochoten odvolat," odpovídá Hus, "ale musíte mne nejprve přesvědčit, že nemám pravdu." "Nikoli," trvají na svém kardinálové, "nejprve odvolej, pak ti objasníme, v čem nemáš pravdu." Hus je už představitelem duše uvědomující. Je mu jasné, že nemůže odvolat nic, o čem je přesvědčen, že to je pravda. K tomu, aby člověk kladl důraz na své přesvědčení, patří už jasné vědomí o svém vlastním já. Kdežto kardinálové vězí ještě cele v myšlení věku duše rozumové. Nevidí důvod, proč by Hus nemohl nejprve projevit poslušnost, a pak teprve být poučen. Sám Rudolf Steiner vidí v kostnické hranici jeden z velkých

signálů, že začíná věk duše uvědomující. Tento věk dosud trvá a potrvá ještě dlouho. Jeho charakteristickým znakem je vymaňování ze všech forem nacionalismu. Ve věku duše rozumové se člověk cítil především jako příslušník určitého národa. Ve věku duše uvědomující by se měl cítit především jako člověk, jako individualita a jako bratr všech druhých lidí, bez rozdílu rasy a národnosti.

Tak se anthroposofii jeví dějiny jako postupné formování jednotlivých článků lidské bytosti, jako obrovský umělecký proces, dotvářející ono nejvzácnější umělecké dílo, člověka.

Poslední příklad, jak anthroposofická představa člověka obohacuje uvažování o světě, je z oblasti zeměpisné. Běžné uvažování má - nedivme se tomu - zato, že rozvržení jednotlivých národů v dnešním světě je více méně dílem náhody. Anthroposofie se na to dívá jinak. Mluví o archandělských bytostech, které řídí - a zejména v minulosti řídily - osudy jednotlivých národů, a to tak, aby každý národ mohl vnést do velké symfonie života lidstva určitý nezastupitelný prvek. Z tohoto líčení vyjmete jeden drobný detail. Ve střední Evropě žijí tři skupiny slovanských národů - Poláci, Češi a Slováci, Jihoslované. Z těchto národů vnášejí Jihoslované do evropského života zejména prvek duše vjemové. I při povrchním pohledu je možné si to uvědomit například na přežívání kmenových řádů a zvyků, i v tom, že je tu silně zastoupeno právě pravoslaví, tedy křesťanský směr nejsilněji obrácený do minulosti, k východnímu duchovnímu cítění. Poláci, u nichž od dob feudalismu přežívá až do 20. století zřetelný předěl mezi aristokraticky cítícími vyššími vrstvami a selským lidem, Poláci, kteří se cítí nábožensky nejhlouběji spjati s katolictvím, tedy s tradicí předhusitské epochy, jsou výraznými představiteli duše rozumové. A Češi? Sledujme české dějiny, s jejich bouřlivými zvraty, sledujme národní nadšení pro vědecký pokrok od minulého století až do 2. světové války - v tom všem můžeme postřehnout jiskření duše uvědomující. Ale co Slováci? Rudolf Steiner říká r. 1924: Slováci jsou naprosto jiný národ než Češi. Národ srdce, nikoli národ rozumu. Sledujme dějiny Slováků, tak úplně jiné než naše, jakoby odříznuté od kulturního evropského dění posledních století, abychom mohli porozumět jejich hlubokému zakotvení v národním celku a abychom viděli: to je národ, jenž má předpoklady pro přijímání impulsů duše vjemové neboli citivé. Slováci mají předpoklady stát se nositeli spirituální kultury srdce. Jsou v tom vnitřně spřízněni s Jihoslovany.

Tak si můžeme uvědomovat, že členění lidské bytosti, jak je přináší anthroposofie, není samoúčelnou konstrukcí, ale myšlenkovým průlomem do netušených duchových spojitostí.